

PARAS ONNETTOMUUS ON ENNALTA ESTETTY ONNETTOMUUS

Kansliapäällikkö Päivi Nerg ilmoitti joulukuussa SPEKin tiedotustilaisuudessa, että sisäministeriön käynnistämään strategia 2025-hankkeen keskusteluun saa osallistua pyydettyinä tai pyytämättä. Aioin osallistua siihen pyytämättä.

Strategia on vaikea sana, mutta yleisesti sillä tarkoitetaan kokonaisvaltaista pitkän aikavälin suunnitelmaa, joka tähtää menestykseen. Tällaisella suunnitelmalla on kaksi ulottuvuutta. Ensinnäkin mitä pelastustoimen järjestelmällä tulisi saada aikaan yhteiskunnassa ja tavallisille ihmisille. Ja toiseksi miten pelastustoimen järjestelmää tulisi muuttaa, jotta halutut vaikutukset tapahtuisivat.

Pelastustoimen vaikuttavuus ja toimivalta – suunnaksi civil protection

Aikaisemmissa strategioissa on ilmaistu ajatus, että Suomi olisi Euroopan turvallisimman maa vuoteen 2025 mennessä. Se on hyvä tavoite eikä edes mahdoton. Mutta mitä tarkoittaa Euroopan turvallisimman maa? Ja miten se todettaisiin? Mitkä olisivat ne mittarit, joilla Suomi todettaisiin Euroopan turvallisimmaksi maaksi? Tähän on olemassa lyhyt vastaus. Mitä vähemmän kuolleita, loukkaantuneita ja vahinkoja on, sitä turvallisempaa Suomessa on elää ja yrittää. Vaikuttavuuden kannalta Suomessa tulisi olla mahdollisimman vähän onnettomuuksia ja tapaturmia. Ja niissä mahdollisimman vähän kuolleita ja loukkaantuneita henkilöitä ja että onnettomuuksista ja tapaturmista tulisi aiheutua mahdollisimman pienet vahingot.

Esimerkiksi mainittakoon, että nykyisin Suomessa kuolee vuosittain noin 3000 henkilöä onnettomuuksissa ja tapaturmissa. Tätä lukua tulisi saada alaspäin. Yhtenä ongelmana ovat nykyiset viranomaisten toimivalta rajaukset. Lakiin kirjattu toimivalta on viranomaisen tärkein työkalu. Ilman sitä viranomaisen ei voi tehdä mitään. Nykyisessä oikeusjärjestelmässä onnettomuudet ja tapaturmat jakaantuvat eri viranomaisille ja kokonaiskuvan saaminen eri viranomaisten toimivalloista on hankalaa. Esimerkiksi hukkumisonnettomuudet. Kuka tai ketkä vastaavat niistä? Useimmissa hukkumisonnettomuuksissa pelastusviranomaiset ovat kuitenkin paikalla, koska pelastustoimi veloitetaan pintapelastamiseen, mutta ei varsinaiseen sukeltamiseen. Suomessa hukkuu keskimäärin noin 200 henkilöä vuosittain. Pelkkien palokuolemien osuus tästä 3000 kuolleesta on keskimäärin hieman alle 100 henkilöä. Yhteiskunnan kannalta tämä on varsin pieni luku, vaikka jokainen kuolema on surullinen asia. Mutta yhtä onnettomuustyyppiä varten ei kannata perustaa omaa viranomaista. Jos pelastustointia ei olisi Suomessa perustettu 170 vuotta sitten ja se perustettaisiin vasta nyt, rohkenen sanoa, että se ei olisi nykyisen kaltainen - ensisijaisesti tulipaloihin keskittyvä viranomaisen. Uskoisin uuden pelastusviranomaisen olevan toisenlaisen - nykyistä laaja-alaisemman.

Herää kysymys: tulisiko pelastustoimen toimivaltakysymyksiä tarkastella uudelleen? Onnettomuuksien ja tapaturmien kehityksen kannalta näyttäisi siltä, että pelastustoimen toimivaltaa tulisi laajentaa siten, että kaikkia onnettomuustyyppisiä ja niiden ennaltaehkäisyä koordinoisi yksi laaja-alainen viranomaisen - pelastustoimi. Ei ole kenenkään etu, että viranomaisten toimivalta ja vastuukysymykset jakaantuvat niin, että kokonaisuutta on vaikea hallita ja hahmottaa. Kyse olisi paremmasta koordinaatiosta ja selkeämmästä vastuunjaosta. Toinen syy on kehityssuunta, jossa eri viranomaisten päivistyspisteitä ja päivistysvelvollisuutta on taloudellisen taantuman johdosta voimakkaasti supistettu. Mutta onnettomuuksia sattuu kuitenkin vuorokauden ympäri. Useimmiten onnettomuuksien ensitoimenpiteistä vastaa pelastustoimi kunnes varsinainen vastuuviranomainen saapuu paikalle ja ottaa vastuun jatkoimenpiteistä, koska varsinaiselta viranomaiselta puuttuu päivistysorganisaatio ensitoimenpiteisiin ja koska pelastustoimella on osaamista myös tämän tyyliin tehtäviin. Esimerkkinä tällaisesta mainittakoon öljyvahinkojen torjunta. Se on selvästi ympäristöviranomaisten toimivaltaan kuuluva asia, mutta ensitoimenpiteistä vastaa pelastusviranomaisen. Se on selkeästi kirjattu lakiin. Tätä mallia ja kehitystä voisi laajentaa myös muihin onnettomuustyyppisiin ja niiden ennaltaehkäisyyn.

Olkoon pelastustoimen tuleva strateginen suuntaus ns. civil protection tai Ruotsin MSB-tyyppinen viranomainen, jolla on laaja toimivalta, ja jonka tavoitteena on yhteiskunnan häiriötön arki sekä jatkuvuuden varmistaminen. Tämä huolimatta siitä ettei toimivallan laajennus tuo välttämättä lisää resursseja pelastustoimelle. Onnettomuuksien ehkäisytoiminnan sisältökysymyksiä joudutaan tarkastelemaan lähivuosina jo uudelleen, jotta saadaan tasapaino resurssien ja tehtävien välille.

Pienemmät yksikkökustannukset

Talouden hidas kasvu jatkuu vielä ainakin vuoteen 2020 asti. Ja näyttää siltä että hidas talouskasvu jatkuisi vielä tästäkin eteenpäin. Tämä tarkoittaa sitä, että veroeuroja ei riitä tulevaisuudessa samalla tavoin kuin tänään. Julkisen sektorin velkaantuminen tullaan pysäyttämään asteittain. Tämä tarkoittaa pelastustoimelle uusien rakenteiden ja toimintamallien luomista. Nykyisestä palvelutasosta ei haluta luopua, mutta toisaalta on tarve siirtyä kustannustehokkaampiin ratkaisuihin. Siksi tulevat uudistukset tulisi tehdä talous edellä toiminnan tason säilyessä entisellään. Mitkä olisivat ne strategiset linjaukset?

Pelastustoimen vahvuuksia on toimiva paikallistaso. Paloasemaverkosto on laaja ja tiheä ympäri Suomen. Tämä on asia, joka tulisi säilyä vastakin. Tähän liittyy läheisesti kysymys ammattipalomiesten miehittämistä paloasemista. Milloin tulee perustaa paloasema ammattihenkilöstölle? Nykyinen doktriini on ns. ruutu-ajattelu. Kun muodostuu yksikin punainen ruutu (1 km x 1km), tulisi perustaa ammattipaloasema. Aikaisemmin se oli vielä yksinkertaisempaa – paloasemia perustettiin ja henkilöstöä palkattiin, jos saatiin hyvä valtionapu. Ja niitä perustettiin, koska se toi suuren valtionavun kuntiin. Nykyinen ammattipaloasemien rakenne on peräisin tältä ajalta.

Ruutu-ajattelun sijaan paloaseman mitoitusperustaksi pitäisikin ottaa henkilöstön kuormitus tai tehtävämäärät. Näin lonkalta heitettynä voisi todeta, että ammattipalomiehelle pitäisi tulla vähintään yksi hälytys työvuoronsa(24 h) aikana ja kohteen tulisi sijaita alle 20 minuutin päässä paloasemalta. Silloin olisi ammattipaloaseman perustaminen perusteltua ja optimaalista. Jos ajomatkat ovat liian pitkät, niin ei ole enää mitään pelastettavaa. Yhden paloaseman pyörittäminen ambulansseineen maksaa noin 2,5 – 3 milj. euroa vuodessa.

Sopimuspalokuntalaisia voi pääsääntöisesti kuormittaa enintään 1-2 hälytystä per viikko. Jos kuormitus on tätä suurempi, kuten on esim. Lapissa, niin palokunnassa tulee tehdä erityisjärjestelyjä vaikka perustamalla useita hälytysryhmiä, jotka päivystävät vuoroviikoin. Sopimuspalokunnan toiminnan pyörittäminen maksaa karkeasti arvioituna noin 40 000 - 50 000 euroa vuodessa plus kalustoinvestoinnit. Todellisuudessa kustannukset saattavat olla täkin edullisempia.

Sopimuspalokunnan ja ammattipalokunnan väliin tulisi muodostaa kuormituksen ja tehtävämäärien perusteella ns. toimenpidepalkkainen palokunta. Se hälytyskuorma voisi olla noin 1-6 tehtävää viikossa.

Toinen vaihtoehtoinen ratkaisu toimenpidepalkkaiselle palokunnalle olisi ns. valmiusasema-järjestelmä. Asemalla päivystää ammattihenkilöstö, mutta heitä olisi samanaikaisesti työvuorossa 2-3 henkilöä. Henkilöstöllä olisi toimintaympäristön riskeihin perustuva tarkoituksenmukainen kalusto. Tällainen malli on käytössä jo ainakin Pohjois-Savossa ja – Karjalassa sekä Keski-Uudellamaalla. Varmaan muuallakin.

Kolmas vaihtoehto on yhteistyö esim. terveysviranomaisten kanssa, jolloin aseman 2 hengen henkilöstö muodostuu ensihoidon ja pelastustoimen henkilöistä. Tehtävä mikä tulee, hoidetaan tarkoituksenmukaisella kalustolla joko paloautolla tai ambulanssilla.

Kun tarkemmin pohtii, niin monia muitakin vaihtoehtoja löytyy. Ja sellaisia on myös käytössä ympäri Suomen. Paikallisten tarpeiden mukaan tehtyjä sovellutuksia, jotka ovat kustannustehokkaita ja toimivia.

Kun tavoitteena ovat pienemmät yksikkökustannukset, joudutaan samalla tarkastelemaan nykyistä alueellista pelastustoimen järjestelmää, jossa on 22 aluelaitosta. Tulisiko tälle tehdä jotain? Pelastustoimessa työskentelee noin 4500 ammattihenkilöä ja noin 15 000 sopimuspalokuntalaista. Kuinka suuren hallinnon ja johdon tämä määrä tarvitsee? Riittäisikö 5 aluelaitosta vai maakunta-mallin mukaisesti 19 aluelaitosta? Matkittaisiin vähän sote-ratkaisua. Varmaa on, että nykyisten aluelaitosten lukumäärää voi supistaa ilman että palvelutaso siitä kärsii. Pelastustoimi on lähipalvelua, siksi sen tulisi edelleen säilyä kuntaomistajalla, mutta valtion kanssa yhteisiä hallinto- ja tietojärjestelmiä voidaan ja tulisikin kehittää edelleen.

Nykyiset toimivalmiusajat ovat riittäviä. Selvitysten mukaan on merkittävää, että tulipaloissa vaikuttavat ensitoimenpiteet tehdään alle 13 minuutin kuluessa hälytyksestä. Sen jälkeen vahingot kasvavat niin nopeasti ja suureksi ettei ole enää mitään pelastettavaa. Palokunta keskittyy tuolloin vain rajoittamiseen ja ympäristön suojelemiseen. Oikein toteutettu palotekninen osastointi rajoittaa palon etenemistä 30 minuutin ajan. Se antaa peliaikaa tulipaloissa. Muiden onnettomuuksien osalta mitään yleispätevää ohjetta on vaikea antaa, paitsi elvytettävän potilaan osalta. Pääsääntöisesti jokainen viive minuutti pienentää eloonjäämistä 10 %.

Dynaaminen valmius tulisi olla tietyissä tapauksissa vaihtoehto nykyisen staattisen (paloasema) valmiuden sijaan. Pelastusvalmius seuraa väestön liikettä esim. pääkaupunkiseudulla on päivällä paljon työssäkäyviä, jotka illalla vetäytyvät kehyskuntiin nukkumaan. Onko vuorokauden ja jopa vuodenajan vaihtelu valmiudessa sallittua/tehokasta, esim. Levillä on viikoilla 8-13 jopa 10 000- 20 000 ihmistä.

Toimintaympäristön analyyseissa ilmenee isoina trendeinä väestön ikääntyminen, kansantalouden alhainen kasvu, työttömyys ja syrjäytyminen, maahanmuutto, ilmastomuutos, kaupungistuminen ja Euroopan ilmapiirin kiristyminen. Näillä kaikilla on vaikutusta pelastustoimeen. Onnettomuudet ja tapaturmat näyttävät tilastojen mukaan kohdistuvan usein yhteiskunnan kahteen köyhimpään viidennekseen. Yhteiskunnan rikkain viidennes osaa pitää itsestään huolta. Siksi ihmisten eriarvoistuminen on pelastustoimessa vakava asia. Tästä ei välttämättä seuraa sitä, että pelastustoimen ammattihenkilöstön määrää tulisi lisätä. Riittää kun nykyinen henkilöstömäärä kyettäisiin säilyttämään. Tehtävämäärissä on jo muutaman vuoden ollut trendinä, että kokonaismäärä on lievässä laskussa. Tehtävätyyppien sisäinen jako on muutoksessa. Perinteisten palojen määrää tulee laskemaan ja muut onnettomuudet kasvavat tai säilyvät entisellään. Yleisesti voi todeta, että kasvun vuodet ovat ohi.

Olennaista on, että tulevia rakenneuudistuksia ja uusia toimintamalleja joudutaan tekemään taloudellisin perustein.

Jokaisella on oikeus onnettomuuksien ehkäisyyn

Pelkkä valistaminen ei riitä. Sen rinnalle tarvitaan myös kovempia keinoja onnettomuuksien ehkäisemiseksi. Meillä on harha, että kun ihmisiä valistetaan ja opetetaan tarkkailemaan ympäristön riskejä sekä toimimaan oikein onnettomuuden alkuvaiheessa, niin tämä riittäisi. Näin ei ole. Ihminen ei ole täydellinen. Hän tekee virhearviointeja, hän erehtyy, hän on huolimaton tai välinpitämätön tai hän aiheuttaa onnettomuuden jopa tahallaan. Hänen toimintakykynsä saattaa olla puutteellinen. Tällaisissa tapauksissa valistaminen ei toimi. Ihminen ei ole niin rationaalinen kuin kuvitellaan, vaan hän tekee päätöksiä tunteiden ja pienen tiedon varassa. Siksi tarvitaan toimintaympäristö, joka kestää ihmisen virheellisen ja erheellisen toiminnan.

Tämän johdosta tekniikka tulee ottaa entistä enemmän valistamisen rinnalle. Valistamisen kohderyhmä on selvästi mahdollisimman pitkälle rationaalisesti käyttäytyvät ihmiset. Entä ne jotka eivät ole niin rationaalisia ja toimintakykyisiä? Myös heillä tulisi olla oikeus onnettomuuksien ehkäisyyn. Tämä onnistuu vain kehittämällä sellaista turvallisuustekniikkaa ja - rakenteita, jotka toimivat silloin kun ihminen/kone on epäonnistunut tai toimii virheellisesti.

Suomessa on menestyksellä luotu rakenteita ja järjestelmiä, joilla on estetty tai saadaan aiheutuvia vahinkoja pienemmiksi. Viime aikoina tällaisia ovat olleet itsestään sammuvat savukkeet, palovaroitin, sprinklaus, palotekninen osastointi, pintamateriaalit, jotka eivät syty tai ylläpidä paloa sekä kaavoitus jne. Tätä kehitystä tulee jatkaa. Siihen tulee saada mukaan myös muut viranomaiset ja se on tämän kehityksen kriittinen menestystekijä. Jos muut eivät tule mukaan, niin pelastustoimen rahkeet eivät yksin riitä viemään teknisiä ratkaisuja eteenpäin. Asumisen turvallisuus vaatii myös muiden viranomaisten myötävaikutusta.

Omavalvonta ja sen myötä siirtyminen sähköiseen itsepalveluun on valvontamuotona tulevaisuutta. Palotarkastajien resurssit siirtyvät vähitellen syynäämisestä konsultointiin. Siksi kiinteistökannan kasvu ei välttämättä aiheuta lisäresurssien tarvetta valvontatoimintaan. Reagoidaan omavalvonnan laiminlyönteihin ja suoritetaan satunnaisia valvontakäyntejä. Luodaan sähköisiä järjestelmiä, jotka auttavat luomaan valvontakohteessa entistä parempaa turvallisuuskulttuuria.

Ilman turvallisuustekniikkaa ei luoda turvallista yhteiskuntaa. Pelkkä turvallisuuskulttuuri ei riitä.

Osaamisen jatkuva päivittäminen ja kehittäminen

Työaika ja palkkaus kysymykset ratkaistaan työmarkkinoilla. Jos jotain työnantajan puolelta haluaisi sanoa työajasta, se voisi olla, ettei työaikaa ainakaan tule lyhentää. Suomalaisilla ammattipalomiehillä on maailman paras työaikajärjestelmä. Se on ollut mallina muun muassa Baltian palomiehillä. Muualla Euroopassa ja maailmalla vuorokausijärjestelmät ovat poikkeuksetta keskimäärin 48 h viikossa ja Skotlannissa 56 h viikossa poikkeusluvan turvin. Saksassa on 56 h viikossa, mutta työskentelyä klo 23-07 ei lasketa työajaksi. Siitä maksetaan palomiehelle ylimääräinen yksinkertainen 8 h tuntikorvaus. Siksi työaika virallisesti on 48 h viikossa työaikadirektiivin mukaisesti.

Ammattihenkilöstön perus-, täydennys ja jatkokoulutukset sekä varautumiskoulutus tulee tapahtua Valtion pelastusopistossa. Sen hallinnollinen asema voi olla muukin. Olennaista on, että se on sisäministeriön suorassa ohjauksessa. Aluelaitokset tai pelastusliitot sopimuksen mukaan hoitavat sopimuspalokuntalaisten osaamisen koulutuksen.

Osaamisen jatkuva kehittäminen on itsestään selvää, mikään edellä kirjoitetusta ei toteudu jos osaamisen päivittäminen ja kehittäminen laiminlyödään. Tämä koskee niin ammattihenkilöstöä kuin sopimuspalokuntalaisia. Osaamisen tulee vastata kuitenkin toimintaympäristön todennäköisiä riskejä, näin vältetään yli- ja alikouluttaminen.

Myös vaihtoehtoiset sammutusmenetelmät ainaisen paloletkun selvittämisen sijaan on tiedostettava. Niiden käytöllä voidaan sammutustyön alkamista nopeuttaa useilla minuuteilla.

Osaamista on paha kehittää, jos ei ole edes henkilöstöä. Haja-asutusalueilla on puutetta sopimuspalokuntalaisista. Jos vapaaehtoisia ei riitä tulee värvätä toimenpidepalkkaisia ja muiden viranomaisten ja kuntien palkollisia, jotta hälytyksiin olisi lähtijöitä. Eräissä kunnissa opettajat ja kunnan kunnossapito- ja huoltohenkilöstö ovat koulutettuja sopimuspalokuntalaisia. Opettajan poistuttua hälytyksiin, rehtori tuurasi opettajaa...

Rohkeita innovatiivisia hankkeita tulisi saattaa vireille

Suomessa on korkea teknologian taso, mutta pelastustoimi ei ole ollut sen keskiössä. Toivoisin, että teknologiaa pystyttäisiin paremmin hyödyntämään arjen turvallisuudessa. Rohkenen esittää että tulevaisuudessa asuntoihin voitaisiin asentaa sensoreita, joilla voidaan tarkkailla huoneilman häkäpitoisuutta, lämpötilaa, liikkumista, palokaasuja ja muita turvallisuuden kannalta tärkeitä asioita ja näistä sensoreista menisi varhainen hälytystieto tilannekeskuksiin / hätäkeskuksiin. Silloin hälytysviiveet

olisivat vähäisiä. Tämä olisi Orwellin ”iso-veli valvoo”-yhteiskunnan positiivisempi muoto. Tiedän, että tämä olisi jo nyt teknisesti mahdollista, mutta tuotantokäytössä tällaista ei vielä ole...

Palomiestyön vaarallisuudesta ja palomieheltä vaadittavasta toimintakyvystä puhutaan jatkuvasti. Mitä jos kehitettäisiin robotit, vaarallisempiin työvaiheisiin? Moni murhe jäisi pienemmäksi. Ulkomailla armeijoilla ja poliiseilla on käytössään erilaisia robotteja. Milloin meillä olisi sellaisia käytössä tai voisiko asiasta laittaa vireille edes yksi kehittämishanke? Ollaan tässä asiassa edellä kävelijöitä eikä perässähiittäjiä – kuten tavallisesti.

Pekka Vänskä

pelastusjohtaja